

LAPADSKI SONETI IVA VOJNOVIĆA

NIKOLA IVANIŠIN

U okviru moderne hrvatske lirike, a i sveukupnog Vojnovićeva stvaralaštva, *Lapadskim sonetima*¹ pripada izuzetno značajno mjesto. U njima je sadržan začetak jednog usmjerenja naše moderne lirike,² a u relacijama Vojnovićeva djela oni su vrhunski domet, organski vezan uz autorov najznačajniji, Dubrovnikom obilježen, životni — stilski kompleks.

Nanizani jedan za drugim u povremenim specifičnim izdanjima,³ ti soneti djeluju kao da su »odnekud« stvarno⁴ ili fiktivno⁵ istrgnuti, pa ih je radi toga, a prvenstveno zbog radnih ciljeva ovog sastava potrebno smjestiti na njihovo pravo mjesto, tj. na mjesto u Vojnovićevu tekstu — kontekstu odakle su istrgnuti.

Moglo bi se pritom poslužiti izdanjem *Lapadskih soneta* iz Vojnovićeve knjige *Akordi* (Zgb, 1917), a radi njegova poboljšanja moglo bi se koristiti primjedbom koju je kao »Opasku pisca« uz to — dosad valjda najznačajnije izdanje⁶ — priopćio sam autor.

¹ To su poznati soneti nastali u rasponu jednoga desetljeća od 1891. do 1901. godine. Evo ih u također poznatom redoslijedu: »Na Mihajlu« (1892); »Januar« (1891); »Carmen« (1893); »Oni« (1900); »Miholjice« (1901); »Utjeha« (1898); »Prélude« (1898). Iz literature o Vojnoviću u kojoj je riječ i o *Lapadskim sonetima* izdvojio bih: A. Haler, »Ivo Vojnović«, *Novija Dubrovačka književnost*, Zgb 1944. str. 269—271; Olinko Delorko, »O Ivu Vojnoviću«, *Dubrovnik* III/1957, br. 1—2, str. 142—149; N. Ivanišin, »Drama i dramatika u Vojnovićevu stvaralaštvu«, *Mogućnosti* 9/1962, br. 8, str. 734—735; M. Matković, *Ivo Vojnović* (pjesme, pripovijetke, drame), *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, sv. 55, Zgb 1964, str. 24—26.

² »Avangardnost« *Lapadskih soneta* zapažali su Haler, Delorko, M. Matković u spomenutim sastavima.

³ Spomenuo bih ova izdanja: u knjizi *Akordi* (Zgb 1917); *Ivo Vojnović*. *Sabrana djela* 1, Beograd 1939; *Ivo Vojnović* (pjesme, pripovijetke, drame), *Pet stoljeća hrv. književnosti*, sv. 55, Zgb 1964.

⁴ Iz teksta *Dubrovačke Trilogije* stvarno su »istrgnuti« soneti: »Prélude«, koji predstavlja početak i sonet »Na Mihajlu« koji jest svršetak *Trilogije*.

⁵ Pokazat će to dalji tekst ove rasprave.

⁶ Usudio bih se to reći i zbog toga što je to — takvo izdanje odgovaralo volji u ono doba živog autora, što je uz to izdanje tiskana izuzetno važna »opaska pisca«, što su soneti kao svojevrsni »akordi« u tom izdanju tiskani »na pravom mjestu« u knjizi pod naslovom *Akordi*.

Evo te primjedbe:

U vezanoj italskoj formi *Soneta* brojim i srokovu po uzoru svih prozodija t. j. po talijansku, vežući na ime često dva vokala u jedan prema živome ritmu stiha u čitanju. Tako su činili i naši stari pjesnici dubrovački. (*Akordi* str. 31).

Ta — takva opaska interesantna je sama po sebi kao jedinstven fenomen pri publiciranju lirike kod nas. Iz njezina sadržaja važno je spomenuti autorovo pozivanje na »talijanske prozodije«, »dubrovačke pjesnike«, ali još je važnije njegovo svjesno isticanje »živoga ritma stiha u čitanju«,⁷ zbog čega je u ovome izdanju *Lapadskih soneta* potrebno primijeniti logičku, ne gramatičku interpunkciju,⁸ upotrebiti grafem »d« mjesto skupine »gj«,⁹ poštovati nerijetko sažimanje dvaju vokala u jedan — na što Vojnović u »Opasci pisca« upozorava,¹⁰ ali i originalno »spajanje-razstavljanje« dvaju konsonanata — na što ne upozorava.¹¹

U ovome izdanju moglo bi se nadalje ispraviti sve ono što je Vojnović osjećajući »živi ritam stihova pri čitanju« naprosto propustio ili zaboravio da ispravi.¹²

⁷ U spomenutoj »Opasci pisca« riječ »sonet« Vojnović piše velikim slovom, a u ovoj ovdje navodima omeđenoj sintagmi riječi »živoga« i »čitanju« navedene su spacionirano.

⁸ Logička interpunkcija znatna je prednost izdanja *Lapadskih soneta*, u *Pet stoljeća hrv. književnosti*, knjiga 55, Zgb 1904; gramatička interpunkcija — znatan je nedostatak izdanja u knjizi *Akordi*, Zgb 1917.

⁹ Grafem »d« upotrebljen je u izdanju 1964, digramska skupina »gj« u izdanju 1917.

¹⁰ Npr.: Djedovi mrtvi kad je Knez još vladô (umjesto vladao) Vlastôske kosti ... (umjesto vlasteoske) itd.

¹¹ Prvi stih soneta »Januar« npr. u *Akordima* otisnut je ovako: Svud sn'ježi cv'jeće itd.; u izdanju »Pet stoljeća hrv. knjiž.« ovako: Svud sniježi cvijeće itd. Ispravniji je valjda postupak u *Akordima*, jer više odgovara osnovnomu načelu po kojem je Vojnović i stvarao svoje sonete. To načelo jest »živi ritam stihova u čitanju«.

Poželjno je dakle: Iz crne zemlje žuto cv'jeće raste; Kroz tamne rupe zarašćene vr'jesom ... itd.

Nije poželjna dvosložna ijekavizacija provedena u izdanju »Pet stoljeća hrv. književnosti« zato što ona remeti osnovno načelo »živoga ritma stihova pri čitanju«.

¹² U sonetu »Na Mihajlu« u trećem stihu poželjno je »deno znak propela« umjesto »gdjeno znak propela«; u zadnjem stihu toga soneta umjesto »čempresa grobnih« treba »čempresa grobnijeh«; u sonetu »Januar« umjesto »usred mrče i bora« poželjno je »sred mrče i borâ«; umjesto »bez valova i b'jesa«, poželjno je »bez valâ i b'jesa«; u sonetu »Oni« umjesto »o sudnjem danku« poželjno je »o sudnjemu danku«; u sonetu »Utjeha« umjesto »jel' to pogled« poželjno je »je li to pogled«, umjesto »zar da san Slobode« poželjno je »zar san Slobode«; u sonetu »Prélude« umjesto »raspetomu gradu« poželjno je »raspetom gradu«.

Takve sitne, »sitničave« opaske na početku ove rasprave bile su valjda potrebne radi toga da se ne pomuti smisao, da se ne poremeti ritam — muzičnost *Lapadskih soneta*, a radi što uspješnije interpretacije takva smisla-ritma-muzičnosti poželjno bi bilo sonete nanizati uobičajenim redoslijedom, u spomenutom tekstu-kontekstu, s obzirom na netom pomenute opaske.

II

Sonet »Na Mihajlu« zaključni je dio teksta *Dubrovačke Trilogije*.¹³ Njime je bitno prožet treći čin te drame — ugođaj njegov osjeća se u dijalogu Gospar Lukša — Dum Marin:

DUM MARIN (*sklopio ruke, tiho vireći na njega ispod očala*): Da vas čuje vaš pokojni gospar čaće!...

GOSPAR LUKŠA (*zaustavio se, mrko i oštro*): Gospar čaće spi na Mihajlu, a domalo ćemo i nas troje — i tad će još jedan lijepi kamen našijeh, mira pasti u dubinu. — Tako su gospari čeli! — (*S gorkom ironijom, nepomičan*): »Nećemo davat robova tuđemu gospodaru!« — Ha, ha!... Velikoga gospodstva!... a intanto grad naš osto — brez duše... (*Ivo Vojnović, Pet stolj. hrv. knj. 55, Zgb 1964, str. 279*)

odnosno u dijalogu Gđa Mare — Ida:

GOSPOĐA MARE (*sva izgubljena u njezinom glasu*): Do Mihajla — je li?!...

IDA (*upiljena u žuti cvijetak*): Jes, tete! — a znaš li koga pratu?! (*S tužnim smiješkom*): Mrtvo ljetu!...

GOSPOĐA MARE (*skoro radosno, naslonivši lice do lica*): Ah!... a ne misliš, čerco, što će nam lijepo svijetlit kad počinemo i mi u Lapadu. (*Uspravivši se, skoro veličajno*): Oh, kako ću zavikat ispod ploče: Finalmente eto nas između našijeh! — (str. 287)

»neminovnost« njegova »uslijedila je« nakon zaključnog monologa gospara Lukše:

GOSPAR LUKŠA (*uputio se prema sobi, ali zaustavio se sa svijetlom u ruci te jednim drugim pogledom zaokružio svu crnu tišinu mrtve, tamne tarace. Čini se da je nad pločama kakvoga staroga grobišta. Pak se strese i rukom učini kano da tjera nevidljive aveti. — Skučeni, stariji, ide u sobu*): A sad!... homo spat. (str. 310)

neminovnost zato što je njime idealno dovršeno — definitivno zapečaćeno ono što je dramom — u drami rečeno o propadanju — propasti, pa nestanku dubrovačke vlastele koja iščeznu pod pločama mihajlskih grobova (... čini se da je nad plo-

¹³ Vidi N. Ivaniščin, »Tri zapisa o Vojnoviću«, *Krugovi* 7/1958, br. 1—2, str. 46—48; »Jedan lapadski motiv u Vojnovićevu djelu«, *Radovi Filozofskog fakulteta Zadar* 1/1959—60, str. 187—195.

čama kakvoga staroga grobišta...), u zagonetnoj simbolici vječnog sna (... A sad!... homo spat), u mističnom fijukanju — »muziciranju« vjetra (... čuj eolsku liru...).

NA MIHAJLU

Jedan po jedan dohodu vlastela
u crnom ljesu nošeni od fakina
na zadnje s'jelo, đe no znak propela
grbove kruni posred ruzmarina.

Nakon svih borba nasljeđenih strasti
i mržnje davne, što ti žile pali,
i šetnja, i šala, i plandovanja, i lasti,
hamo je leći gdje su nav'jek spali

Djedovi mrtvi, kad je Knez još vladó,
Tu sami tnuu dalje bar u miru,
dok cv'jetnom travom pase krotko stado

Što san Gospara ne budi u svom gaju.
— »Requiem aeternum!« — čuj eolsku liru
čempresa grobnijeh... možda šapću o raju.

*

U sonetu »Januar« — probranim — »destiliranim« riječima »oplemenjen« je, humaniziran lapadski pejzaž — u »trenutku« kad »mjenduli cvatu« (... Svud sn'ježi¹⁴ cv'jeće na te crne grane), kada su boje likovno izrazite (... Pod vedrim hladom malahitnog neba), a iznenadni susreti topli — nezaboravni:

Ončas ti prođe... Kliknu!... Plamen-traci
zjenica dragih razgališe veće!...

kao da je taj »lapadski« sonet istrgnut iz konteksta Vojnovićeve »lapadske« priče¹⁵ *Ksanta*, kao da je njime lirski u lirskoj obojenosti¹⁶ lapadskog pejzaža dočaran jedan od lirskih susreta Pera i *Ksante*.

¹⁴ Nije riječ o »bijelom snijegu« koji konačno u mjesecu januaru može padati u Dubrovniku, nego je riječ o bijelim cvjetovima bajamâ koji u mjesecu januaru u Dubrovniku cvatu.

¹⁵ »Lapadske priče« *Ksanta*, Zgb 1926, odnosno »lapadske drame u prozi«, tj. u osnovi te iste *Ksante* koja prestilizirana iziđe u Zagrebu god. 1918. pod naslovom *Stari Grijesi*. Pod istim naslovom izići će i u »Sabranim djelima« knjiga II, Beograd 1940. Vidi N. Ivanišim, »Jedan lapadski motiv u Vojnovićevu djelu« *Radovi Filozofskog fakulteta, Zadar I/1959—60*.

¹⁶ Lirska »obojenost« — radi fenomena »obojenog jezika« koji je veoma izrazit u sonetu »Januar«.

Sonet »Januar« mogao bi dakle »proizići« iz ovakva iz *Ksante* istrgnutog teksta:

Pero Dubović očuti, da ga vrtoglavica obuzimlje. Zategnuta modrina pučine privlačila ga, zablještila ga u taj par, kao da leži unatraske i da motri potamnjelu dubinu nebeskoga svoda. Htjede se umaknuti; — desnom rukom zahvati pećinu, ali nije imao snage da ustane. Košnja hladna kao strava preleti mu tijelom, — oči se sklopiše, htjede se nagnuti; ali u isti čas — očuti na desnom ramenu dodir čovječje ruke. To bješe tiho kao da je doletio sa strane golub, ali čvrsto, da osjeti prste, kako su stisnuli svu širinu ramena. Krv stane pomorcu, — u grudima zakuca mu kao kovač, kao da ga sa visine pogodio kamen. Okrenu se licem... i... krik pridušen ali strasan prodre u tišinu kroz usne Pera: — Ksanta! (*Ksanta*, Zgb 1886, str. 147)

JANUAR

Svud sn'ježi cv'jeće na te crne grane
po golim međam' sred mrče i bórā, —
reko bi posm'jeh bli mig sa strane
Mankizice kakve s naprahanog Dvora.

Pcd vedrim hladom malahitnog neba
stislo se more bez válā i b'jesa
vičući muklo: — što mi nema hljeba?
— Gdje su te bure? — Gdje je pl'jen tjelesa —

Kraj puta čekah dokle žarki zapad
udune žerav a sjen s Petke baci
što tamnim plaštom krije mrtvi Lapad.

Ončas ti prođe... Kliknu!... Plamen-traci
zjenica dragih razgališe veče!...
One se noći smrznulo sve cv'jeće.

*

Sonet »Carmen« slučajno se našao među *Lapadskim sonetima*, on naime nipočemu nije »lapadski«, pa mu takva geografska »dislokacija« predodređuje književno-umjetničku »diskvalifikaciju« u dubrovačkim relacijama Vojnovičeve, u širim razmjerima sveukupne naše literature!

CARMEN

— Gle, kako b'jesak raskošnijeh vjeđa
i posm'jeh bludni opet zmijski čara,
i lovi, i pali s pomamnijeh žeđa
Dcn Joséja dok nju veže i kara!

U b'jesnom letu p'janijeh vrtloga
ne spominje se Dragun majke, ljube,
jer Carmen zove, kužni cv'jet brloga,
da ljubav dijeli gdje i drugi 'e gube

N. IVANIŠIN

Živina kad bi sita a José gladan,
zavoli Toreadora i s njime legnu.
Pri novom bludu dostignu je hladan

bjegunčev nož — tad mrtva se protegnu —
— Bijela, plaha, nesuđena djevo,
čemu se zgražаш?...
— Sad si Carmen evo!

To što u tom sonetu ne postoji »lapadski« motiv, nipošto nije književno-sadržajna sitnica, nego jest književno-kvalitetni promašaj, jer je općepoznato da su dubrovački — u tome okviru i lapadski motivi uvjetovali bit kvaliteta »dubrovačkih«, a i svih ostalih Vojnovićevih tekstova. Bez poetičnog motiva, taj je sonet ostao bez poezije, pa je više poetički eksperiment nego poezijsko dostignuće — u njemu je manifestiran poremećeni lirsko-erotski senzibilitet, neukus pa i vulgarnost

Živina kad bi sita a José gladan
zavoli Toreadora i s njime legnu.
Pri novom bludu dostignu je hladan
bjegunčev nož — tad mrtva se protegnu —

u odnosu na pjesnički nadahnut — u ostalim sonetima prisutan smisao za profiliranje — »filtriranje« lirskih nijansi.

U kontekstu Vojnovićeve literature sonet »Carmen« začeo se u mondeno-snobovskom životno-literarnom¹⁷ kompleksu u kojem se npr. začela pripovijest »Rose-Mary«, te drame: *Psyche*, *Gospođa sa suncokretom*, pa kao što spomenuta pripovijest strši iz Vojnovićeva proznog, a drame iz dramskog stvaralaštva, tako se i sonet »Carmen« osebujno »izdvaja« iz *Lapadskih soneta*.

*

Sonet »Oni« lirska je sublimacija bitno vojnovićevske, bitno stvaralačke životno-stilske opsesije, bitno odlučujuće za kvalitet detalja i cjeline Vojnovićeva stvaralaštva.

Riječ je o lapadskim, u ovom slučaju o mihaljskim čempresima, koji poetizirani u ovom sonetu podsjećaju na »tekst« soneta »Na Mihajlu«, istodobno na kontekst »lapadske priče« *Ksanta*, koja je prožeta stilskom opsesijom mihaljskih čempresa.¹⁸

¹⁷ Namjerno ne kažem »stilskom kompleksu«, jer stilski kompleks podrazumijeva i umjetnički, ne samo literarni kvalitet. Vidi N. Ivanišin, »Drama i dramatika u Vojnovićevu stvaralaštvu«, *Mogućnosti*, IX/1962, br. 8, str. 746—747.

¹⁸ N. Ivanišin, »Jedan lapadski motiv u Vojnovićevu djelu«...

Taj mistično naslovljeni sonet trebalo bi »smjestiti« u tekst *Ksante*¹⁹ ondje gdje je naglašena mistika »one« crkvice — tj. crkvice Na Mihajlu; »onog« zvonca — tj. zvona spomenute crkvice; »onih« mrtvih — tj. mrtvih plemića dubrovačkih iz čijih su kostiju izrasli »Oni«, tj. »oni« čempresi.²⁰

ONI

Ruže vi divlje što krumite ploče
tvrdoy vlasteli u tvrđemu sanku
ako ne sanjate o sudnjemu danku,
recite: — zašto se uvjek još koče

čempresi davni kraj crkvice stare?
Rumeno cv'jeće k'e ne bere ruka,
pretiho dahnu sred podnevnog muka:
— Eno ti ploča, pak pitaj Gospare! —

Velebna vlast onih gordih dubova
opet nad cv'jećem i smrću zavlada
besmrtnom Slavom gotskijeh hramova.

Tajna tad brizau mi z grobnoga hlada
šapatom slasti kroz crne im grane:
— Vlastōskē kosti od vajkad' nas hrane —

*

U sonetu »Miholjice« sadržan je jedan od najlirskih motiva Vojnovićeva, a i sveukupnog našeg lirskog stvaralaštva:

Iz crne zemlje žuto cv'jeće raste
pa bl'jedo trepti sred sunčanog s'jeva...

Taj bi sonet trebalo doživjeti nakon ovakve uvertire iz *Ksante*.

Din — din — din — din... razlijegao se po zraku sitni zvuk četvrtljavih zvona lapadskoga sv. Mihajla, odzivo se poput veselog ženskog hihotanja po bregovima, titrao neumoljiv kroz pinjeve i čemprese, navješćujući svim onima, koji ga hoće i koji ga ne će slušati: vedrini rujanskoga dana, zemlji i moru, ljudima i zadnjim lastama, da su u skromnoj crkvići zapaljene voštanice, da iz srebrne kadionice suklja mirisavi tamjan, — u kratko, da je dan, koji samo jedan put na godinu dolazi, — dan domaćega sveca: — arkanđela Mihajla!²¹ (str. 5)

¹⁹ Odnosno u tekst *Starih Grijeha*.

²⁰ U spomenutom izdanju *Ksante* postoje: »one kamene ploče...« (str. 11), u izdanju *Stari Griješi*, Beograd 1940, postoji »ona crkvice«, »ono zvonca«, »oni mrtvi« (str. 18).

²¹ U tome »istome« — prestiliziranom tekstu (*Stari Griješi*, Beograd 1940) spominju se izravno i »Miholjice«:

ili ovakva dijaloga iz *Trilogije*:²²

IDA (*vadeći jedan cvijetak iz kite*): A okladila bih se da ne znaš što je ovo!

GOSPOĐA MARE (*pipajući i mirišući mali žuti cvjetni kalež*): Čudno!... Voni ja kao zemlja iza dažda... (*Iznenada se trgnula, skoro podigla prema Idi. Glas je pun neizmjerne miline i uspomena*): — Moje miho-ljice!...

IDA (*naslonila glavu na stolac gospode Mare pa joj pripovijeda polako, natvno, s naglaskom kao djetetu kad mu se kazuju stare priče*): Eh!... vidiš, i one su se uputile, a ima ih!... Počimlju od Gospe, pa sve jedna po jedna, idu, idu — a kad su umorne, počinu ispod mede u hladu velikijeh maslina i tu šapnu polako od cvijeta do cvijeta onu riječ koju ne valja zaboraviti na putu — pak ražežu svoj mali feraltić... (*Prignuvši se tik do lica gospode Mare*): Jes, jes!... onako žute, malašne, zabodene u crnu zemlju — a mirne, kako svijeće na otaru, činu ti se izdaleka duplijeri na Korosante... (*Malo zamišljena, gledajući daleko ispred sebe, skoro u sebi*): I one znadu će idu!... (str. 286—287)

MIHOLJICE

Iz crne zemlje žuto cv'jeće raste
pa bl'jedo trepti sred sunčanog s'jeva,
ko tihe sv'jeće dok se Misa pjeva
u spomen dneva kad su bile laste.

I ja za plamom vaših cv'jetnih luči
osamljen sl'jedim zadnji dah Aprila
svud ištuć mjesto gdje bi duša skrila
sjen mrtvog Ljeta što me sad još muči.

Kol' blago sjetno i taj ophod prođe
Lapadom pustim obkle čempres viri
i tužni pjev se »maslinanka« vije!

Tek pratnja stade kad cv'jet žalu dođe...
Tad na hrid sjednuh i tu bol s' umiri
jer vidjeh Jesen maglom val da krije.

*

Sonet pod naslovom »Utjeha« očito spada u estetsko-idejni okvir cjelokupnog Vojnovićevog stvaralaštva — posebno *Trilogije*, njime je dočarana »utjeha« dubrovačkog pejzaža, koji je »utješen«

... Din-din — din-din, razglagoljio se po vazduhu silni glas zvona crkvice Sv. Mihajla, trčao po brjegovima, prodirući kroz bore i čemprese, naviještajući svijem onljem, koji hoće i koji neće, da ga slušaju, — pa i vedrini blagog septembarskog dana, i zemlji, i moru, i ljudima, i zadnjim lastavicama, — da su u skromnome svetilištu užežene svijeće, da iz srebrne kadičnice dimi tamjan, — ukratko da je dan, koji samo jedanput u godini dohodi: veliki Lapadski Dan, Festa miholjica, maslina, Petke i — Sv. Arkandela Mihajla (str. 11). U pojavi šestoj u *Ekvinociju*, u izrazito lirskom kontekstu, spominju se također miholjice.

²² Vidi Frano Čale, »Tumač« (Lapadskih soneta), Ivo Vojnović (Pjesme, pripovijetke, drame), *Pet stoljeća hrv. književnosti*, Zgb 1964, str. 379—381; na str. 380 posebno je komentiran sonet »Miholjice«.

zato, jer je slijep (... sl'jep sam kam zaječi), pa »ne vidi« — ne osjeća bezobzirne novotarije što mu preobražavaju dušu — lik.

Takve novotarije i te kako vidi — osjeća gospar Lukša, pa njegovu bezutješnom rezigniranju u poznatom monologu dijaleklički najbolje odgovara fiktivna »utjeha« izražena u istoimenom sonetu:

GOSPAR LUKŠA: ... *Umorio sam se — i najedio!... Uf! — ma najedio!... almeno tu gledam što me gusta!... i govorim sam sobom kako side-lice!... Ma sjido!... Puko bih!... Ustao pak lupnuo štapom pokazujući gnjevno na dimnjak električne centrale koji tamo strši uvis i baca dim na dnu Batale. Ne!... ni tul... gdje god se obrneš — nešto te udre u oči, u nos... Eto ti na! Bi li vrag blo ostavio ovaku kominatu ispod Mihajla?!... (Sve zlovoljniji, uzrujaniji u neizmjerljivoj večernjoj tišini): — Nema više Gruža — nema više Nuncijate — nema Boninova — bucili, iskopali, prisjekli! — Pak vaguni, — tramvaj, dim, smrad... (Lupnuo opet klobuk na glavu pa nemiran luta po praznoj taraci.) Dobro je učinila Mära! — Digli su joj njezinu rivu i njezin banj! — A ona je rekla: »Sluga!« — i pošla u raj. — (Sve jeditiije, jer mu glas odviše buči u samoći): Pa sve furesto!... sve novo! — Djetići u karcocam, smetlište u Dvoru!...*

UTJEHA

Zašto me gledaš, tvrda hridi moja,
kroz tamne rupe zarašćene vr'jesom?
Jeli to pogled, što sred muklog boja
nečasnih dneva vidjeh planut kr'jesom
sunčane zrāke, kanda mač zablista?
Ti znaš da ljubim tvoje skute blage
i puste gaje kuda lovor lista,
i kam, i bor, i prah te zemlje drage
što vihar nosi, jer ga mač ne kvasi! —
Zar san Slobode još ti ne da spati?
Ah! zbori, viči, psuj, iščupaj vlasi
z groznog čela, al' vjede sklopi, da ti,
Edipe stari, bol ne gatam veći!...
— Ne želi mene, sl'jep sam — Kam zaječi.

*

»Prélude«, zadnji u nizu *Lapadskih soneta*, početni je dio *Dubrovačke trilogije*.²³ Taj sonet također ni po čemu nije »lapadski«, ali to mu »ovaj put« ne umanjuje vrijednost, jer u njemu prisutni motivi Mära²⁴ i Grāda u najmanju su ruku stvaralački ravnopravni s »lapadskim« motivima.

²³ A sonet »Na Mihajlu«, prvi u nizu *Lapadskih soneta*, zaključni je dio teksta *Dubrovačke Trilogije*.

²⁴ N. Ivanišin, »More u stvaralaštvu Iva Vojnovića«, *Naše more*, br. 3, Dubrovnik 1955.

Nije slučajno sonet »Prélude« »preludij« *Trilogije* — njime je — simbolikom »pučine bludne« što »buči prijetnju novu«, naviješteno ono što će u *Trilogiji* biti stvaralački raščlanjeno — sažeto pa definirano:

PRÉLUDE

Kad te ja gledam kako skromno ližeš
raspetom Gradu prebijene hridi
bojnu pak pjenu kako s usta dižeš,
pučino bludna — da te b'jeg ne stidi! —

Onda se sjećam, Mandaljeno, tebe,
svete kad noge ničice si prala
topeć ih suzama' e da spasiš sebe.
Mir bi tad s tobom, jer je pred Njim spala

oluja strasti s ke si čast otara. —
Gr'ješnica 'l vječna što je Valom zovu
i sada hini laživica stara

Čuj... dok na hridi njezin cjelov pljuska,
zeleni ponor buči pretnju novu...

— — — — —
Vrh Grada mjesec pluta kano ljuska.

III

Lapadski soneti sami za sebe — u cjelini, pojedinostima ilustriraju autorov napor da se što sažetije izrazi; svjedoči o tome forma soneta kao takva, epsko-dramski sadržaji — komplekski kondenzirani u takvoj formi, nastojanje da svaka riječ, slog, glas, pa i pravopisni znak budu na svom mjestu,²⁵ težnja da cjelina, detalji maksimalno pročišćeni-profilirani sugeriraju asocijacije o proturječju između neznatnog kvantiteta — teksta te izuzetno značajnog kvaliteta — podteksta u tim sonetima koji u sveukupnoj našoj lirici djeluju kao nešto definitivno — poentirano — dokrajčeno, stvaralački — za sva vremena — zapečaćeno.

U tekstu, odnosno kontekstu Vojnovičeva stvaralaštva, onako kako su u ovoj raspravi predočeni, ti soneti omogućavaju uvid u autorovu stvaralačku »radionicu«, pa nakon takva uvida moglo bi se reći da su svi oni²⁶ prožeti bitnom životno-stilskom vojnovičevskom opsesijom — variranja — ponavljanja jednih te istih stvaralačkih — pretežno dubrovačkih — u tom okviru i lapadskih

²⁵ U svima sonetima izuzetno značajne — stilistički funkcionalne — riječi pišu se velikim slovom (ili spacionirano) mimo svih običaja i gramatike i metrike; gdje gdje se pišu velikim slovom i riječi koje nemaju stilističku funkciju; tako npr. »misa«, »april« u sonetu »Miholjice«.

²⁶ Izuzev sonet »Carmen«.

motiva. »Na svu sreću« taj — takav fenomen ne umanjuje književno-umjetničku vrijednost *Lapadskih soneta*, jer je vezan uz poboljšanje kvaliteta oblikovanja — definitivnog uobličjenja nečega što je već prije oblikovano pa manje uspješno uobličeno! Znameniti motiv crkvice i groblja Na Mihajlu ekspresivnije je oživotvoren u istoimenom sonetu nego u *Geraniumu* ili »lapadskoj priči« pod naslovom *Ksanta (Stari Grijesi)*,²⁷ slično je s motivom Lapada — Petke (u sonetu »Januar«); nanovo Mihajla pa gosparâ — čempresâ («Oni«); miholjicâ — opet Lapada («Miholjice«); dubrovačkih hridina, slobode («Utjeha«); dubrovačkog mōra («Prélude«), pa budući da se radi o uzlaznoj liniji kvaliteta, u *Lapadskim sonetima* i nije toliko riječ o literariziranom variranju — ponavljanju — koliko o stvaralačkom sažimanju — sublimiranju spomenutih motiva. »Pridonijela« je tome — takvu sažimanju, sublimiranju — odgovarajuća lirska forma — shema²⁸-soneta.

*

U spomenutom tekstu — kontekstu omogućen je uvid i u Vojnovićevu tehničku »radionicu«, u kojoj su soneti — bez obzira na imanentnu im formu — shemu — »izrađeni« tehnikom odnosno »u tehnici« drame.²⁹

Sonetom »Na Mihajlu« okončana je — definitivno zapečaćena drama *Dubrovačka trilogija*. Taj je sonet zaključni — organski dio drame — u njemu je sadržana ne samo tehnička nego i strukturna shema klasične drame.

Prva strofa soneta predstavlja uvod — ekspoziciju (narraciju):

Jedan po jedan dohodu vlastela... (itd.)

Druga, treća, početak četvrte strofe sadrže monolog — dijalog — »pogrebni govor« — nešto kao dramsko-dramatski zaplet:

Nakon svih borba nasljeđenih strasti... (itd.)

koji će naći svoje razrješenje — rasplet u mističnoj ljepoti zadnjih dvaju stihova:

— »Requiem aeternam« — čuj eolsku liru
čempresa grobnijeh... možda šapću o raju.

²⁷ N. Ivanišin, »Jedan lapadski motiv u Vojnovićevu djelu...«; isti, »Vojnovićev književni eksperiment u *Vijencu* godine 1880.«, *Radovi Filozofskog fakulteta*, Zadar V/1963—64.

²⁸ Umjesto staromodnog »forma-shema« moglo bi se reći modernije ali i »banaliziranije«: »struktura« soneta.

²⁹ N. Ivanišin, »Drama i dramatika u Vojnovićevu stvaralaštvu...«

i ekspozicija i zaplet i rasplet »dešavaju se« na izvrsno dekoriranoj »pozornici«: mihaljsko groblje, crni lijesovi, »zlatni« fakini, kameni grobovi, »cvjetna« — šarena trava, »krotko« — bijelo stado — k tomu još simbolične vertikale »čempresa grobnjih«, te muzička »pratnja« »eolske lire«.

*

Sonet »Januar«, u kojem je dočaran jedinstven doživljaj siječanjskog ugođaja lapadskog pejzaža poentiran je nenadnim ljudskim susretom, gotovo nijemim pa zato »najglasnijim« dijalogom — ona je kliknula — glasno, on fasciniran njezinim pogledom z a n i j e m i o — »još glasnije«:

Ončas ti prođe... Kliknu!... Plamen-traci
zjenica dragih razgališe veće!...

Nakon toga dramatski Finale — odnekud, iznenada — kao s neba »dogodio se« — eto — udesni Stih...

One se noći smrznulo sve cv'jeće.

što »sadržajno« sugerira »obično« smrzavanje procvjetalih lapadskih mjendulā (Svud sn'ježi cv'jeće na te crne grane); »formalno« pak upućuje na »normalno« definitivno oformljenje jednog soneta, a suštinski asocira »nēnormālno«, ali nēminōvno »oformljenje« (ukrućenje — sleđenje) — smrznūće nas i svega oko nas! Ne treba zaboraviti da je taj — takav kozmičko-ledeni prizor:

One se noći smrznulo sve cv'jeće.

iznenada uslijedio nakon nenadnog »razgaljujućeg« zemaljski toplog ugođaja, pa i otuda jedinstveno dramsko-dramatsko značenje navedenog — zaista finalnog Stiha u Vojnovićevoj i u sveukupnoj lirici našoj.³⁰

*

Dramsko-dramatski u vezi s njima i teatarski elementi postoje i u ostalim *Lapadskim sonetima*.

Sonet »Oni« konstruiran je dijalogom unutar kojeg je smješten »dijaloški« posrednik³¹ što »razvija«; pitanje, pa odgovor što »razrađuje«³² te konačni odgovor što formalno »zatvara« pjesničku formu, shemu — soneta:

Vlastôske kosti od vajkad' nas hrane! —

³⁰ Nakon mnogo godina u Dubrovniku se javio Dubrovnikom inspiriran, kvalitetan, ali od Vojnovića kvalitetno drukčiji pjesnik. To je Luko Paljetak, koji u jednoj svojoj neobjavljenoj pjesmi pjesnički »varira« spomenuti stih.

³¹ To su ruže kojima se obraća pjesnik.

³² Pitanje pjesnika, odgovor ruža.

suštinski »otvara« mističnu »životnu« — zagatku glavnog motiva tog istog soneta:

Velebna vlast onih gordih dubova
opet nad cv'ječem i smrću zavlada
besmrtnom Slavom gotskih hramova.

U sonetu »Miholjice« na »pozornici« »Lapada pustog«³³ uz dekor čempresâ i miholjicâ:

Kol' blago sjetno i taj ophod prođe
Lapadom pustim otkle čempres viri

izrazit je muzičko-teatarski ugođaj »tihe« pjevane mise, tužnog pjeva maslinarki!

»Utjeha« — to je »drama« dubrovačkog pejzaža koja se u dijalogu »smjestila« između ovakvog »pitanja«:

Zašto me gledaš tvrda hridi moja

i ovakva »odgovora« na »pitanje«:

— »Ne žali mene sl'jep sam!« — Kam zaječi.

»Prélude« — to je nagovještaj drame Dubrovnika — gradâ na moru — dijalog sa Gradom — morem, na sceni »raspetog« Grada, na udaru »pučine bludne« uz erotske reminiscencije iz Biblije:

Onda se sjećam Mandaljeno tebe

u fantastičnom »dekoru« mjesečine:

Vrh Grada mjesec pluta kano ljuska.

IV

Lirsko-dramska pretežno »klasična« struktura *Lapadskih soneta* uvjetovala je njihovu — ne uvijek klasičnu muzičku strukturu — svi ti soneti naime sadrže osebujni ritam — oni na svoj način su onano. Upućuje na to spontano stihovana »auditivna« čas »klasična«, čas opet »moderno-modernistička« terminologija: »Requiem aeternam«, »eolska lira«, »šaptanje« (»Na Mihajlu«); »govorenje«, »muklo vikanje«, »kliktanje« (»Januar«); »pretiho šaptanje«, »šaptanje slasti«, »podnevni muk« (»Oni«); »pjevanje mise«, »tužni pjev« (»Miholjice«); »zborenje«, »vikanje«, »psovanje«, »je-

³³ »... Umirućeg lapadskog raja«, kako reče Vojnović u poznatom, mnogo puta citiranom pismu Albertu Haleru.

čanje« (»Utjeha«); »slušanje mora« (»Prélude«). Osnovni muzički ugođaj pri recitiranju većine soneta moglo bi biti »iznijansirano« tek tu i tamo »remećeno« — graduiranje na liniji, odnosno na skali: *adagio* — *andante* — *lento* — i obratno!

Osnovnu intonaciju sonetu »Oni« ne daje »glasniji« stih:
rečite: — zašto se uvijek još kočē

nego »tiši« — skoro šāpćūcī stihovi:

pretiho dahnu sred podnevnog muka
tajna tad briznu mi z grobnoga hlada

Taj sonet prožimlje silazna ritmička intonacija na liniji od običnog govorenja u početnom do razgovjetnog šaptanja u zadnjem stihu.

Slično je sa sonetom »Miholjice« koji je »intonan« — da kažem po dubrovačku — »tiho pjevanom misom«, tužnim tj. nanovo »tihim« pjevom maslinarki — glasnije pa sve tiše i tiše³⁴ od govorenja prvog do šaptanja zadnjeg stiha.

Moglo bi se figurativno reći da Vojnovićevi soneti šapću: »možda šapću o raju« (»Na Mihajlu«); »pretiho šapću«, »šapatom slasti« (»Oni«); povremeno je tek to »šaptanje« poremećeno fiju-kanjem »eolske lire« (»Na Mihajlu«); radosnim »kliktanjem« (»Januar«); bijesnom vikom, pa i pscvkom (»Utjeha«).

Ritmička shema — pri recitiranju soneta »Na Mihajlu« — mogla bi se označiti ovako:

adagio — *staccato* — što bi odgovaralo polaganom ritmu sprōvōdā, umornom koračanju fakīnā koji odozdo s Lapada gore prema Mihajlu nose mrtvu vlastelu:³⁵

Jēdan po jēdan dōhodū vlastēla
ū onōm l'jēsu nōšeni od fakīnā
nā zadnje s'jēlo đēnō znāk propēla
grbove krūni pōsred ruzmarīna.

andante — *crescendo* — što bi odgovaralo uzlaznoj intonaciji (patetici), pogrebnog govora — oproštaja s mrtvom vlastelom:

Nakon svih bōrbā nās'l'jēdenih strāsti
i mŕžnjē dāvnē što ti žle pālī,
i šētanjā, i šālā, i plāndovānjā, i lāsti,
hārno je lēci gdje su nāv'jēk spālī
djēdovi mŕtvi kad je Knēz još vlādō!

³⁴ Pri čitanju toga soneta treba obratiti pažnju na osebnju »tišinu« »blijedog treptanja«; »zadnjeg daha aprila«; »blagog sjetnog prolaženja« itd.

³⁵ Vidi članke navedene u bilješci br. 13.

adagio — staccato — sentimentalne spoznaje:

tú sámi trúnū däljē bár u míru
dok cv'jětnóm trávóm pásē kròtkò stādo
Što sán Gõspārā nē būdi ũ svõm gáju.

lento — maestoso — muzike prolaznosti:

— »Rèquiem aetérnam!« — čúj èolskū líru
čěmprēsā gròbnijeh... možda šāpčū o ràju.

Još je valjda interesantnija ritmička shema soneta »Utjeha«.
Nakon andante — crescendo početka:

Zāšto me glèdāš tvrdā hridi mōja
kroz tāmñē rūpe zārāšćene vr'jėsom
Jěli to pòglèdā što sred múklòg bōja
nēčāsñih dnévā vldjeh plānut kr'jėsom
sūmčanē zrākē kāmā māč zablístā!

slijedi izvanredni ispovjedno-lirski-lento »stavak«:

Ti znāš da ljúbim tvòje skúte blāgē
i pústē gáje kúdā lõvõr listā
i kām i bõr i prāh te zèmljē drāgē
što vñhār nõsī jer ga plāč nē kvasī

nakon njega dramatski forte-furioso!

Zar sán Slobòdē još ti nē dā spāti?
Ah! zbõri! víči! psúji! iščúpāj vlāsi
z gròznòg čèla al' vjēde sklõpi da ti
Èdipe stārī bõl nē gatām vèči!...

pa nanovo rezignirani lento:

— »Nē žali mēne sl'jēp sam« — Kām zajéči...

Crescendo — maestoso — forte — furioso »stavci« samo su prividno dizakordi u tihim akordima³⁶ *Lapadskih soneta* — takvi stavci usklađuju dostojanstveno komorno muziciranje što zamire u daljini i opominje nas na vojnovićevsku mistiku — ezoteriku — mrtvih stvari: »mrtvoga Grada« (»Na Mihajlu«, »Oni«, »Utjeha«, »Prélude«); mrtvog Lapada (»Januar«); mrtvoga ljeta (»Miholjice«); mrtvih voda (u *Trilogiji*); mrtve zemlje (u *Ekvinociju*); mrtvoga zvona (u *Gradu*); mrtvog mōra (na *Lokrumu*).

*

Muzički ugođaj *Lapadskih soneta* mogao bi se upotpuniti »plastičnim« doživljajem.³⁷ Fragmenti, cjelina, suština soneta upućuju na gledanje:

³⁶ Vidi bilješku br. 6.

³⁷ Pored literarne, muzičke, Vojnović je imao i likovnu naobrazbu, a bio je i slikar amater.

... PLAMEN TRACI

zjenicâ dragih razgališe veče (»Januar«)
 Gle, kako bljesak raskošnijeh vjeđa (»Carmen«)
 Jer vidjeh jesen maglom val da krije (»Miholjice«)
 Zašto me gledaš tvrda hridi moja (»Utjeha«)
 Kad te ja gledam kako skromno ližeš (»Prélude«)

Riječ je »najobojenijim« sonetima u našoj lirici. »Obojeni jezik« sadržan u njima jest konvencionalan — klasičan:³⁸ »crni lijesovi«, »zlatni fakini«, (»Na Mihajlu«); »crne grane«, »malahitno nebo«, »žarki zapad« (»Januar«); »rumeno cvijeće«, (»Oni«); »crna zemlja«, »žuto cvijeće«, »sunčani sijeć« (»Miholjice«); »tamne rupe«, »plameni krijes« (»Utjeha«); »zeleni ponor« (»Prélude«).

Obična »jednobojna«³⁹ lapadska »flora« i u sonetima je katkad »jednobojna«: mrča, bor (»Januar«); čempres (»Miholjice«); vrijes, lovor, bor (»Utjeha«); katkad pak individualizirana — smislom oplemenjena: »čempresi grobni« (»Na Mihajlu«); »čempresi davnici«, »čempresi kao gotski tornjevi«, »oni gordi dubovi« (»Oni«).

Lapadski soneti zapravo su »rascvjetali« soneti »cvijeća u cvijeću« — u njima je sublimirana Vojnovićeva ljudska — stilska opsesija cvijećem —

Općenito:

»cvjetna trava« (»Na Mihajlu«); »sn'ježenje« — smrzuće cvijeća (»Januar«); rumeno cvijeće (»Oni«); žuto cvijeće, cvjetne luči (»Miholjice«).

Posebno:

ruzmarin (»Na Mihajlu«); mjendul (»Januar«); ruža (»Oni«); miholjice (»Miholjice«); vrijes (»Utjeha«).

Pojedini soneti pretežno se doimlju kao raznobojne slike: lapadskog groblja (»Na Mihajlu«, »Oni«); lapadskog pejzaža (»Januar«, »Miholjice«); grada na moru (»Prelude«). Istovjetni »likovni« motivi u tim slikama imaju različitu funkciju; čempresi npr. mužičku, jer poput »eolske lire« šapću (»Na Mihajlu«); odnosno plastičnu, jer se poput »gotskijeh tornjeva« koče (»Oni«).

Cvijeće u sonetu »Januar« uvjetuje svijetli ugođaj vedrog siječanjskog dana; cvijeće u sonetu »Miholjice« uvjetuje sjetnu atmosferu »mrtvog« miholjskoga ljeta.

³⁸ U smislu klasičnoga, tj. opisnog korištenja pridjeva.

³⁹ Tj. zimzelenâ.

Slike u sonetima stvorene su kontrastiranjem bojâ pretežno u »clairobsecure« tehnici: crni lijesovi — zlatni fakini (»Na Mihajlu«); bijelo cvijeće — crne grane (»Januar«); rumeno cvijeće — tamni čempresi (»Oni«); crna zemlja — žuto cvijeće (»Miholjice«); tamne rupe — plameni krijes (»Utjeha«); zeleno-tamna pučina — mliječno-bijela mjesečina (»Prélude«).

Sliku netom spomenutog kontrastiranja i »tehnike« mogli bismo dočarati ako u fantaziji predočimo jedinstvenu ljepotu crnih — lapadskih — u mjesecu januaru bijelo-rascvjetalih mjendulâ:

Svuđ sn'ježi cv'jeće na te crne grane
po golim međam sred mrče i bôrâ

Lapadski soneti — slike pobuđuju suprotnostima prožete, tj. cjelovite refleksije — početni stihovi u njima sugeriraju sliku tragične privremenosti — prolaznosti ljudi:

Jedan po jedan dohodu vlastela
u crnom l'jesu nošeni od fakina

zadnji stih — to je velebna slika svevremenog trajanja prirode — vječne — ravnodušne prema maločas navedenoj tragičnoj prolaznosti:

Vrh Grada mjesec pluta kano ljuska...

V

Lapadski soneti svjedoče o maksimalno mogućem jedinstvu između autora i djela — u njima se jedinstvena lirska motivika »sljubila« s jedino mogućim »onim pravim«, tj. autentičnim stvaraoцем, koji uznemiren suptilnim doživljajem »traži«, »otkriva«, pa »objavljuje« još suptilniji — jedinstveni izraz u kojem: more viče, prijete, hridine gledaju, kamen ječi, a cvijeće se šareni, sniježi, smrzava, trepti, plamti, prolazi, govori!

Spomenuto jedinstvo između autora i djela očituje se u »horizontalnim«, tj. Vojnoviću suvremenim mogućnostima doživljavanja — izražavanja ondašnjeg lapadskog — dubrovačkog pejzaža u ondašnjem »lapadskom«, odnosno »dubrovačkom« govoru — jeziku.

Nije tu samo riječ o jedinstveno neponovljivoj »estetici pejzaža« — »bijelim mjendulima«, »žutim miholjicama«, »tamnim čempresima«; sjeti — elegiji »otišlog u nepovrat« — nekadanjeg Lapada:⁴⁰

⁴⁰ Danas god. 1971. Lapad je najmoderniji dio grada Dubrovnika s mnogobrojnim višekatnicama, hotelima, asfaltnom avenijom, stadionom itd. Lapadske su masline posječene, vinogradi uništeni.

Kol' blago sjetno i taj ophod prođe
Lapadom pustim otkle čempres viri

nego je tu istovremeno riječ i o jedinstveno neponovljivoj kultiviranosti »estetici jezika« — rafinirano biranog — odabranog — oblikovanog — primijenjenog.

U ovom stihu npr.:

h a r n o je leći gdje su nav'jek spáli

postoji odabrana jedinstvena riječ h a r n o, i oblikovana, uobličena pa time oplemenjena riječ — oblik spáli.

U ovom stihu pak:

— Ne žali mene sl'jep sam — K a m zaječi

mногоstruko »oplemenjenu« riječ »kam« ne piše Vojnović slučajno velikim slovom.⁴¹

U *Lapadskim sonetima* postoje karakteristične »po prvi i zadnji put« u našoj lirici upotrebljene riječi — oblici riječi, sintagme.

Evo ih:

dohoditi, harno, spati (»Na Mihajlu«), naprahan, žerav, ončas (»Januar«); vlastôske, briznuti (»Oni«); »mrtvo ljetno«, maslinarka (»Miholjice«); vrijes, kam (»Utjeha«); »pučina bludna«, »plutanje mjeseca« (»Prélude«).

*

U sonetima postoji jedinstvo i po »vertikalnoj« liniji, jer su i lapadski pejzaž i njime nadahnuti autor »opsjednuti« lapadskim, odnosno dubrovačkim tradicijama; ne samo »običnim«, tj. historičkim tradicijama — mistikom mihaljskog groblja, simbolikom čempresâ, zagatkom vremena »kad je Knez još vladô«, čarolijom vječnog — »raspetog« Grada iznad kojeg »mjesec pluta kano ljuska«; nego i »manje običnim«, tj. literarnim — u tim okvirima još neobičnijim — artističkim tradicijama.

što vihar nosi jer ga plač ne kvasi —
Zar san Slobode još ti ne da spatí —

⁴¹ Ne radi se tu samo o preobražaju seljačko-sirovog »kamen« u gradsko-kultivirano »Kam« nego i o tome što taj — takav »Kam« u tekstu Vojnovićeva soneta isijava simboliku posvećenog dubrovačkog kamenja, hridi, zidina itd.

»Vihar« iz prvog stiha preuzet je iz starije odnosno iz novije dubrovačke književnosti — valjda iz Kazalijevih *Trista Vica Udovica*;⁴² »Sloboda« iz drugog stiha preuzeta je očito iz *Dubravke* Điva Gundulića.⁴³

Kada Vojnović na kraju jednog stiha — u artističke (poetičko-poezijske) svrhe sažme dva vokala, pa umjesto »vladao« napiše »vladô«:

Djedovi mrtvi kad je Knez još vlâdô

onda on podsjeća na vremena kada je u Dubrovniku »Knez vladô«, ali istovremeno i na vremena kada je u tome istome Dubrovniku pjesnik Đivo Gundulić stihove »stvarô«, pa stvarajući ih umjesto »dao« pisao »dô«:

..... Višnji nam bog je dô.

Stvaralačko perfekuiranje svojih soneta Vojnović je izveo u »pravom dobu«, potkraj svoje prozne — eksperimentalne,⁴⁴ u vrijeme svoje dramske — stvaralačke faze; »na pravome mjestu« — na Lapadu; »u pravoj formi« — u lirskoj formi soneta.

Trebalo bi još s obzirom na spominjani, bitno važan »živi ritam stiha u čitanju«, i recital *Lapadskih soneta* prirediti na što prikladnijem mjestu.

Takvo bi mjesto moglo biti; uz kamin u saloći Sorkočevićeve vile — na Lapadu; u sjeni portretâ, svjetla lukjernerâ salona Kneževa dvora — u Gradu.

Oba puta uz asistenciju komentatorâ, recitatorâ, glumaca, te muziciranje odgovarajućega komornog orkestra.⁴⁵

⁴² Kazalijevo znamenito djelo *Trista Vica udovica* spominje se i u tekstu *Trilogije*; vidi N. Ivaništin, »Ivo Vojnović i dubrovački slovinci«, *Dubrovnik*, III/1957, br. 3—4, str. 16.

⁴³ Riječ je o poznatim stihovima:

O lijepa, o draga, o slatka slobodo
dar u kom sva blaga višnji nam bog je dô

U dubrovačkom govoru u Gundulićevo vrijeme umjesto »dao« govorilo se »do«, a u Vojnovićevu, umjesto »vladao« »vlado«.

⁴⁴ U »eksperimentalnu fazu« ne pripada samo *Geranium* nego i novelistika, a i *Ksanta (Stari Grijest)*; N. Ivaništin, »Vojnovićev književni eksperiment u Vijencu god. 1880.« ...; »Novelistika Iva Vojnovića«, *Dubrovnik* XIII/1969, br. 2, str. 36—48.

⁴⁵ Ovu raspravu o *Lapadskim sonetima* trebalo bi razmatrati u vezi s mojom knjigom *Dubrovačke književne studije*, Dubrovnik 1966.